

«ЗАДЗВОНИЛИ У ВСІ ДЗВОНИ...»

Василь Яременко

Кіндратюк Б. Д. Дзвони та дзвіниці у творчості Тараса Шевченка / Богдан Кіндратюк ; Центр дослідження дзвонарства Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2013. — 44 с. — (Серія «Дзвонарська культура України», вип. 3)

Є у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, що в Івано-Франківську, надзвичайно потрібна наукова інституція — Центр дослідження дзвонарства. Серед його науковців помітною є постать організатора Богдана Кондратюка, активного учасника багатьох наукових (зокрема релігійно-знавчих) форумів, автора праць із проблем музичної педагогіки, педагогіки здорового способу життя, музичної медієвістики, кампанології — науки про дзвони та їхній вплив на здоров'я і психіку людини. Він є автором ґрунтовної монографії «Дзвонарська культура України» (Івано-Франківськ, 2012. —

898 с. + CD). Своєрідним доповненням і конкретизацією її п'ятого розділу «Відображення дзвонів і дзвонів у народній культурі, літературі та мистецтві», а також продовженням інших попередніх розвідок цього автора є його ошатно видана й науково оформлена невелика праця «Дзвони та дзвіниці у творчості Тараса Шевченка». Вона видана до 200-ліття українського генія.

Книжечка логічно структурована, містить два очікувані розділи: перший присвячено дзвонам та дзвонінню в поезіях Т. Шевченка, а другий — дзвонам та дзвіницям у його малярській спадщині. Думаю, що варто було в назві першого розділу вказати й на інші Шевченкові тексти, тим паче, що їх згадано в самому дослідженні (с. 8, 15), або виокремити ще один відповідний розділ. У вступі автор доречно пояснює зміст поняття «дзвонарська культура» і по суті звертає увагу на багатий спектр її проявів у Шевченковій творчості: калатання дзвонів і їхня дія на людину, практика використання в церкві, дзвонарська лексика тощо. Дійсно, лише в поетичних текстах Т. Шевченка слова «дзвін», «дзвіниця» та «дзвонити» з похідними трапляються 35 разів. Невеликий за обсягом твір «У неділеньку у святую...» містить 5 таких лексем. Цікаво було б зробити відповідне порівняння з іншими поетами — і вітчизняними, і світовими. Автор зазначає, що розгляд заявленої теми «поглибить вивчення взаємозв'язків між побутом і музикою дзвонів, впливу вражень від неї на навколишнє середовище» (с. 6).

У першому розділі коротко проаналізовано звуковий ряд дзвоніння, який трапляється в

поетових творах, та як воно переплітається зі станом особистого, громадського, духовного життя людини. На прикладах Шевченкових текстів автором показано широке відбиття в українській мові, зокрема в порівняннях, повсюдного побутування та вкорінення в українську свідомість традицій дзвонарства. Думаю, вони певною мірою є і прикладом зміни семантичної акцентації. Так, дієслово «ревіти» в Шевченковій мові має, зокрема й завдяки передачі звуків дзвона, переважно позитивну звукову наповненість: «Реве та стогне Дніпр широкий...», «І море ревнуло Босфорову мову...», «Заревли великі дзвони», «У дзвона задзвонили, / Гармата заревла», «Завтра рано / Заревуть дзвіниці / в Україні...» тощо. А в сучасній мовленнєвій практиці воно «ріже слух», бо переважно передає стан звукової дисгармонії. Власне, у першому розділі зроблено точні спостереження, висловлено цінні міркування й на конкретних прикладах констатовано незмірну глибочінь Шевченкових текстів стосовно заявленої теми. Чотиритомна «Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка» (Едмонтон; Торонто, 2001) та словники Шевченкової мови дозволяють детальніше ілюструвати глибину, заявлену в праці Б. Кондратюка. Міркую, що вчитавшись у Шевченкові тексти, можна ще виразніше виявити потенційні орієнтири їх аналізу, зазначені у вказаній вище авторській монографії (розділи 3, 4). Вони стосуються дзвонарства в церковному обряді, народному побуті та звичаях, торкаються відображення його в мистецтві, вміння виготовляти дзвони й споруджувати дзвіниці. Наприклад, саме до церковної обрядовості можна віднести ці рядки: «Святу неділеньку забули, / Бо дзвона вже давно не чуць...» («Чума»); «Прийшли попи з корогвами, / Задзвонили в дзвони, / Поховали громадою» («Причинна»). Або в повісті «Наймичка»: «Еще и во все звоны не звонили, когда она вошла в церковь», «Зазвонили к павечерне», «Зазвонили к часам». Чи в повісті «Капитанша»: «Благовест к обедне прервал мои невеселые вопросы». Про вимо-

гливі мистецькі смаки Т. Шевченка стосовно спорудження дзвіниць може свідчити вкрай негативна оцінка новозбудованої дзвіниці для домашньої церкви в Густинському монастирі біля Прилук, яку висловлює оповідач в повісті «Музыкант»: «Новая еще не оштукатуренная четырехугольная башня с плоской крышей, точно каланча».

Слухання дзвона в Т. Шевченка у відповідності з народною традицією тотожне слуханню Бога, молінню: «Святе писаніє читай, / Читай, читай та слухай дзвона...» («Чернець»). Проте дзвоніння в поета, коли йдеться про вікопомні процеси і події, іноді має бінарне і протиставлене до дійсного християнства використання. У «Сні (Комедія)» та «Єретику» — переважно негативний контекст: «По тім боці / Твердіння й дзвіниця...»; «Задзвонили у Констанці / Рано в усі дзвони. / Збиралися кардинали...»; «Задзвонили у всі дзвони, / І повели Гуса / На Голгофу у кайданах»; «Запорожці чули, / Як дзвонили у Глухові, / З гармати ревнули» («Іржавець»). В інших творах — «позитивне дзвоніння»: «Задзвонили у всі дзвони / По всій Україні» («Гайдамаки»); «Місті в Чигирині / задзвонили в усі дзвони, / З гармати стріляли», «Громада чмелем загула, / У дзвони задзвонили, / Гармата заревла...» («У неділеньку у святую...»); «Задзвонили в усі дзвони, / Гармата гримала» («Заступила чорна хмара...»); «Запорожці чули, / Як дзвонили у Глухові, / З гармати ревнули» («Іржавець»). Оце поєднання дзвоніння з гарматним гулом, на яке вказав і автор дослідження, не лише означає звукову узвичаєність часів Гетьманщини (с. 9), а й символізує долання байдужості й інерції, громадську активність, що цілком узгоджується з християнськими настановами. Замовкають гармати, замовкає і дзвін: «Замовкли гармати, / Онімилі дзвони» («У неділеньку у святую...»). Символічно також, що в Т. Шевченка мученицькі кайдани не просто дзвенять, а саме порівнюються із дзвонами: «Мов дзвони, загули кайдани / На неофітах» («Неофіти»). Так само і гарна річ: «І, мов дзвоном дзвонить, / Говорить» («У неділеньку у

святу...»). Навіть маємо в пісні, яку співає душевно хвора Марина в однойменній поемі, своєрідну вказівку на очисний вплив дзвоніння на навколишнє середовище: «Чуєш! Чуєш! / У Києві всі дзвони дзвонять <...>. Бий, дзвоне, бий, / Хмару розбий, Нехай хмара / На татари, / А сонечко на християне, / Бий, дзвоне, бий!». Цікаво, що в Т. Шевченка баштовий годинник (дзигарі) в імперській столиці не дзвонить, а тельнякає: «Аж чудно дивиться. / І дзигарі тельнякають. / От я повертаюсь» («Сон (Комедія)'). Згадуючи про споруди церков, Т. Шевченко не забуває і про дзвіниці біля них, як у щоденниковому записі про Благовіщенський монастир у Нижньому Новгороді (від 30.10.1857).

Детальніше, з відповідними ілюстраціями, Б. Кіндратюк розглянув у другому розділі відображення дзвонарської культури в малярстві Т. Шевченка. Тут проаналізовано його «кампанологічний спадок», пов'язаний з начерками та замальовками для виготовлення офортів до видання «Мальовнича Україна» та виконанням завдань під час роботи в так званій Київській археографічній комісії. Автор на початку наголошує, що навіть у таких роботах (адже вони мали своєрідне замовно-функціональне призначення) «чимало залежить від позиції автора, вибраного аспекту бачення, наголошення на потрібних для реалізації задуму тощо» (с. 14). І він не просто описує зображення дзвіниць та дзвонів у Т. Шевченка, а й намагається з'ясувати вказані нюанси. Для цього візуальну характеристику того чи того малюнка в нього вдало поєднано з текстуальною, доповнено нею, тобто використано поезії та прозу Т. Шевченка. Так, автор у повісті «Близнець» знаходить фрагменти, що пояснюють Шевченків вибір місць для змалювання Великої лаврської дзвіниці й дзвіниці Воздвиженського монастиря в Полтаві, додаючи певні штрихи до розуміння його мистецьких уподобань та впливів на почуття віруючої людини (с. 15, 19). А поезію «Хустина» використано для аналізу зображення дзвіниць на акварелі «Чигирин з Суботівського шляху» (с. 56). На-

голошено, що Шевченкові малюнки в багатьох випадках допомагають встановити попередній вигляд дзвіниць (с. 20, 22–25). Доречно звернуто увагу на те, що в призначеному для ілюстрування малюнку Т. Шевченка «Суворов за дзвонаря» почасти передано й техніку дзвоніння, що може свідчити про знайомство з нею та збережені враження самого художника (с. 30). Проте вважаю, що образи дітей, які дивляться на О. Суворова як на дивака, тут подано для посилення історіософського шаржування образу фельдмаршала, якого імперія посилала завжди туди, де «горіло». Такий собі дзвонар-пожежник. Тобто, як і в окремих поезіях Т. Шевченка, тут дзвоніння використано в протиставному стосовно християнських ориєнтирів значенні.

Автор помітив, що в акварелі «Костьол у Києві» на задньому плані помітно обриси споруди «для дзвонів Софії Київської» (с. 28). Тим самим у Т. Шевченка ніби поєднано католицьку й православну традиції дзвоніння. Думаю, при аналізі живописної спадщини варто було наголосити: та обставина, що Т. Шевченко об'єктом зображення вибирав лише одну дзвіницю або таке знаряддя, як було («У Василівці», «Сільський цвинтар», «Било» або «Склик» — с. 25, 27, 28), показує, наскільки великого значення надавав він дзвонарській культурі українського народу. А вона ж надто повільно відновлюється в наші дні. На перший план виходить пишнота храму, а не його функціональність, про яку, власне, і нагадує дзвоніння. До того ж Україна, як констатував сам Б. Кіндратюк в одній з телепередач, поки що «пасе задніх» в кампанології, порівняно навіть з Росією. Не випадково, за розповідями, знаний піаніст і професор з Києва Борис Деменко не приховував свого зворушення при читанні його матеріалів про дзвони і дзвоніння у творчій спадщині Т. Шевченка.

Б. Кіндратюк показує, що в усіх видах творчої спадщини Т. Шевченка дзвіниці є невід'ємним атрибутом церков і всього храмового простору, а це засвідчує розуміння

значення і пошанування звукової частини релігійної обрядовості. Згадка про елементи дзвонарської культури зайвий раз засвідчує унікальну християнську наповненість його творчості. Дзвони і дзвоніння символізують духовне пробудження людей і відповідне сприйняття ними релігійної практики. У цьому аспекті привертає увагу детально описаний у книзі (с. 25–26) Шевченків малюнок «У Василівці», де зображено дерев'яну триярусну дзвіницю, а біля неї — дві людські постаті: один чоловік молиться, а другий сидить у споглядальній задумі. Не випадково, що й на ма-

люнку «На кладовищі» із серії «Притча про блудного сина» на задньому плані видно обриси храму з виразно окресленою передньою дзвіницею.

Відомо, що творчість поета-художника Т. Шевченка щедро наповнена кольорами. Дякуючи пісні й дзвону вона так само містить звукову глибину. Треба уважно прислухатися до тих звуків, і в цьому суттєво допомагає праця Б. Кіндратюка. Можна побажати, щоб і сам автор, маючи за плечима такі багаті знання та напрацювання в царині дзвонарства, доповнив та розширив цю тему.

ІМФЕ